

Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història (2003). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona (Col·lecció Homenatges 19). 2 vols., 1245 p.

Els dos extensos volums que integren l'homenatge que ha editat la Universitat de Barcelona a qui ha estat un dels seus professors i investigadors més emblemàtics, Joaquim Molas, i que amb motiu de la seua jubilació ha estat preparat pels seus companys de la secció de literatura del Departament de Filologia Catalana, respon amb rigor al que ha de ser un tipus de publicació d'aquestes característiques. Hi ha la constatació del deute dels nombrosos col·laboradors d'arreu que hi participen per l'admiració a la personalitat acadèmica del mestre —i en molts casos també hi apareix l'afecte a l'amic homenatjat—, sense renunciar al repte d'assolir l'alt nivell dominant en les recerques ofertes. Les setanta-dues col·laboracions o les mil dues-centes quaranta-cinc pàgines dels dos volums ratifiquen, amb les diferents procedències dels participants, amb la diversitat d'àmbits d'investigació i amb l'heterogeneïtat de temes tractats, el reconeixement unànim.

La darrera contribució del segon volum, que conclou l'homenatge, preparada per Maria Capdevila, fixa una catalogació, ordenada cronològicament, per la bibliografia del professor Molas, un itinerari de tres-centes setanta-tres referències que abraça mig segle, des de 1955 fins a treballs en premsa durant el 2002, al capdavant tota una vida lliurada a la recerca i a la investigació. Aquest recorregut bibliogràfic mostra amb claredat una tasca que transcendeix els límits de la literatura catalana contemporània, transitada en tots els moments i en tots els gèneres, i abraça diversos períodes, àmbits i matèries que hi estan relacionats. De fet tota aquesta varietat que s'hi palesa es desplega amb la màxima coherència possible en les contribucions dels participants als dos volums miscel·lanis: tot i que hi predominen en quantitat, lògicament, els estudis sobre literatura catalana contemporània, centrats majoritàriament en el segle xx, hi ha també participacions ben interessants sobre literatura catalana medieval i moderna, sobre història de la llengua catalana, sobre teoria, crítica i història de la literatura, sobre literatura comparada i sobre altres àrees com l'art o la història de la cultura.

Entre les col·laboracions de literatura catalana del segle xx hi predominen aquelles referides al gènere de la poesia i a alguns dels seus autors més rellevants. De les dues aportacions sobre Joan Maragall, la de Glòria Casals ("La *Pastoral* de Maragall") relaciona el poeta i la pintura mitjançant la revisió detallada d'un escrit en prosa datat el 1911, publicat a la revista *Museum*, i que tracta sobre la pintura de Joaquim Sunyer i més especialment del quadre *Pastoral*, en què l'autor va fer una translació de la seua doctrina literària a una de pictòrica. Per la seua banda, l'exhaustiu estudi de Carles Miralles ("L'èpic i el tràgic. Sobre la poètica de l'últim Maragall") relaciona i documenta amb escreix l'enriquiment literari grec del darrer Maragall i de la seua poètica, amb tot allò popular, espontani o primitiu que trobà en l'èpica homèrica, en els himnes o en la lírica coral.

També són dos els articles sobre un dels autors del professor Molas: Joan Salvat-Papasseit. El de Ferran Gadea ("Elements d'arrel tradicional i trobadoresca a *El poema de la rosa als llavis*") proposa una lectura d'aquest poemari des de la recerca dels elements tradicionals del cançoner popular i especialment de procedència trobadoresca en l'evolució salvatiana a partir de 1922, i apunta com va poder ser significatiu el fet que Salvat el 1914 s'hagués inscrit en un curs del doctor Jordi Rubió amb un tema sobre els trobadors. La proposta d'Anna Maria Saludes i Amat ("El futurisme català: Salvat a Itàlia") s'orienta envers l'anàlisi de la recepció i presència de textos del poeta en traduccions i seleccions a Itàlia.

Dels dos estudis al voltant de J.V. Foix, el de Giuseppe Grilli ("Lorca i Foix") pertany a la literatura comparada i estableix lligams entre els dos poetes atrets pel surrealisme, amb punts de contacte com el fet de voler conjugar la tradició amb la innovació, com il·lustra la relació que s'hi fa entre textos provinents del *Romancero gitano* o *Poema del Cante Jondo* amb sonets de *Sol, i de dol*. Especialment interessant és l'aportació de Ramon Salvo Torres ("El desplegament poéticoideològic de J.V. Foix: de *Trossos* al *Diari 1918*. La construcció d'una tradició") sobre els inicis del poeta, sobre la seua relació amb Folguera, l'esment de les polèmiques amb Pla o la divergència ribia-

na, i la importància de dues dates remarcades: 1918 i 1924, fonamentals per a la construcció d'una tradició singular i l'aposta per la modernitat surrealista, amb la remarca d'aspectes com la incidència del cinema en la concepció del somni com una concatenació d'imatges com a documental del subconscient...

Sobre aspectes genèrics o específics d'un moviment tant de Molas com és l'avantguarda, hi ha els tres treballs d'Arthur Terry ("L'avantguarda catalana dels anys 20"), Enric Balaguer ("Percepció del temps i avantguardes") i Pep Vila ("Sobre una antologia de la literatura avantguardista, publicada a Figueres en 1920"). Les interessants consideracions de Terry aprofundeixen en una millor caracterització del moviment i de les connexions amb els precedents modernistes. Balaguer, a partir del quadre *Les senyoretes del carrer d'Avinyó*, reflexiona sobre la plasmació del temps i la seua percepció, i hi estableix connexions amb la teoria de la relativitat i la simultaneïtat, que exemplifica en textos de Josep Maria Junoy o en dibuixos de Torres García i Rafael Barradas. Pep Vila, en canvi, se centra de forma estricta en la desapareguda antologia que el 1920 s'edità a Figueres sobre literatura d'avantguarda catalana i francesa, al full literari del setmanari *Alt Empordà*, amb textos de Salvat o Apollinaire entre d'altres; textos que es reproduïen a l'apèndix del treball.

Els dos estudis sobre Espriu pertanyen a gèneres diferents del seu univers. El de Sebastià Bonet ("Espriu, Celan: les imatges d'ull"), de literatura comparada, presenta una revisió de la vàlua de les imatges del lexema *ull* en poemes d'Espriu i de Paul Celan com a vehicles de la consciència. Partint d'un text teatral espriuà com a base, la documentació i les reflexions de Maria Josepa Gallofré Virgili ("Sobre informadors i gendarmes, encara") il·lustren els entrebancs que els informadors i la censura van posar l'any 1966 a la proposta de reedició de la *Primera història d'Esther* d'Espriu i al pròleg de Joaquim Molas que llavors l'encapçalava i que facilitava la interpretació de l'obra.

Albert Manent ("Vuit cartes de Bartomeu Rosselló-Pòrcel i una de Joaquim Ruyra a Tomàs Garcés") contextualitza i aporta vuit cartes de l'amic d'Espriu, el poeta Bartomeu Rosselló-Pòrcel, enviades entre 1935 i 1936, en l'època en què era a Madrid per opositar, i una altra de Joaquim Ruyra, tot agraïnt una entrevista del 1926 publicada a la *Revista de Catalunya*, totes elles dirigides a Tomàs Garcés. L'article de Xavier Macià ("*Realitats*: tombant realista i punt d'inflexió en l'obra poètica de Joan Vinyoli") analitza minuciosament i documenta amb rigor i encert, com ja va avançar a les notes a l'edició de la poesia completa, el trànsit i l'activitat que suposaren per a Joan Vinyoli els anys entre les publicacions dels llibres *El Callat* (1956) i *Realitats* (1963): uns anys d'intensa elaboració dels materials *Per l'escala secreta (Poemes)*, d'on sorgí entre d'altres la primera versió del posterior *Llibre d'amic* (1977), i els plecs *I. El buscador*, *II. L'aventura*, i *III. Realitats*, d'on es va configurar la major part del poemari *Realitats*. En sintonia amb el concepte ampli d'ofici de poeta que tenia, el treball de Glòria Bordons ("La prosa, el gènere desconegut de Joan Brossa") revisa el conjunt d'aquesta producció brossiana, des de les proses més creatives del 1949 i 1950, durant el període *Dau al Set*, amb ressons foixians o bé l'experimentació que hi aporta amb els oracles, fins a textos circumstancials i d'opinió posteriors que ajuden a entendre millor la personalitat de l'excepcional escriptor.

Jaume Aulet ("Notes [i més notes] per a un estudi sobre la recepció de *Poesia catalana del segle xx* [1963] de Josep M. Castellet i Joaquim Molas") connecta directament amb la producció de l'homenatjat en revisar la recepció de l'antologia de 1963, la qual es convertí en la plasmació del programa del realisme històric a casa nostra, i en documentar exhaustivament nombroses valoracions que hi motivà i des de posicionaments no sempre convergents; a més, recupera en un interessant apèndix tres opinions especialment singulars sobre el llibre que la revista *Poemes*, plataforma vinculable al realisme, ja no va poder publicar perquè havien d'aparèixer al seu número 9 preparat per a l'hivern de 1964: les tres valoracions són de Joan Fuster, Joan Triadú i Joan Lluís Marfany. Enllaçant amb aquest article pel tractament de la proposta estètica del realisme històric i per la recepció que motivà l'esmentada antologia, cal remarcar el treball de Pere Farrés ("La revista *Inquietud* i el debat sobre el realisme històric") sobre aquesta revista vigatana que publicà entre 1955

i 1966 trenta-sis números i on hi ha hagut participacions en sintonia amb al realisme o, per exemple, una crítica, comentada en l'estudi, de Segimon Serrallonga en el número de juliol de 1964 a *Poesia catalana del segle xx*, de Castellet i Molas.

D'una cronologia coetània però molt més panoràmica, el treball de Lluís Alpera ("Reflexions entorn a la poesia de dones al País Valencià") fa un repàs a les poetesses valencianes de la primera generació de postguerra, caracteritza i singularitza alguns trets del conjunt del corpus de poesia de dones escrita des d'aleshores, i destaca i concreta per l'originalitat i el compromís Carmelina Sánchez-Cutillas, amb obres vinculables al realisme. Per la seua banda, dins l'etapa més actual, Vicent Salvador ("Cos i mirada en l'escriptura de la dona: la literatura segons M.M.M.") visita el conjunt de l'obra de Maria-Mercè Marçal i a partir de la reflexió inicial sobre les relacions entre cos i poesia, presenta la mirada sobre el fet literari i la concepció de l'escriptura que elaborà i explicità l'escriptora d'Ivars d'Urgell no solament en els seus sis poemaris i la novel·la *La passió segons Renée Vivien* sinó també en els estudis i les col·laboracions crítiques i assagístiques.

Els estudis sobre narrativa catalana del segle xx són més d'autors i obres específiques que no de propostes o models de gènere. Pel que fa a la coexistència de models, Jordi Castellanos ("La novel·la antimodernista: les propostes de *La Renaixença*") se centra en els anys noranta i el canvi de segle, i en la revisió i anàlisi exhaustiva del model antimodernista que representaven les propostes literàries de la revista *La Renaixença* i de la seua col·lecció de novel·les catalanes i estrangeres.

Respecte als treballs específics sobre narradors i obres, d'una banda, hi ha els que remeten als clàssics Rodoreda i Villalonga. Dels dos articles sobre Rodoreda, el de Marta Nadal ("Mercè Rodoreda: el retrat d'un món, la creació del personatge") revisa a partir de fotografies de l'escriptora com aquesta incorpora aspectes personals i biogràfics que configuren el seu "jardí interior" a l'obra literària i com alhora la novel·lista va creant-se com a personatge; en canvi, Marina Gustà ("Dolç animal mort. Sobre tres poemes de Mercè Rodoreda") recupera, comenta i adjunta a l'apèndix tres interessants poemes inèdits de la novel·lista, datables el 1950, amb el títol "Mort desconegut", pertanyents a la secció de sis poemes "Evocació dels morts" del plec *Món d'Ulisses*. Pere Rosselló ("La raó en els temps de la coca-cola [la desintegració del mite de Bearn a *Les Furies*]") analitza la desfeta del mític Bearn a la novel·la de Villalonga *Les Furies*, acabada de redactar el 1965 i editada dos anys després, que es converteix en una obra de visió elegíaca de la infantesa i alhora de sàtira contra la societat moderna. D'altra banda, respecte a altres narradors significatius hi ha els estudis de Juan M. Ribera Llopis ("Carles Soldevila, narrador: del perfil crític a l'autoretrat literari"), sobre l'evolució d'aquest escriptor com a narrador; i el de Carme Arnau ("Els protagonistes masculins d'*Incerta glòria*"), centrat en els personatges masculins Juli Soleràs, Lluís i Cruells, de la novel·la de Joan Sales *Incerta Glòria* (1956), una novel·la important en la postguerra que va sorgir el 1962 en francès en versió més extensa i que, com s'hi apunta, palesava influències de Dostoievski o Kierkegaard.

Respecte a la narrativa més actual hi ha la proposta d'Antoni-Lluc Ferrer ("Una lectura d'*Il·la Flaubert* de Miquel Àngel Riera") sobre l'anàlisi d'aquesta novel·la de 1990 i la conveniència d'interpretar-la com a testament literari de l'autor i com a resultat de la relació que l'home al capdavant manté amb el llenguatge; i també la de Josep Murgades ("Narrativització de formes simples: l'obra de Jesús Moncada"), que revisa amb detall la construcció del mite que fa l'escriptor a l'entorn de Mequinensa, per nodrir-se amb materials primigenis a partir d'estratègies de narrativització d'oralitat, motius folklòrics i concrecions de gènere a través del que l'estudiós considera formes simples.

Si passem a la literatura catalana del segle xix hi ha tres estudis que insisteixen en el replantejament del concepte de la Renaixença. Jordi Ginebra ("La Renaixença des del punt de vista de la història social de la llengua") ho fa des de la perspectiva de la història social de la llengua, amb la revisió de l'inici i de les etapes, i amb l'esment de la paradoxa palesa pel fet que des del punt de vista lingüístic amb la Renaixença la societat es recatalanitzava alhora que s'espanyolitzava, perquè les classes socials anaven adquirint competència activa en la llengua espanyola i sobretot passiva. Joan

Lluís Marfany (“En pro d’una revisió radical de la Renaixença”) lúcidament planteja la revisió crítica del concepte i la valoració que se’n deriva ja que per exemple comportà la persistència total en la diglòssia i l’ús i abús per la cultura patrícia que va relegar la llengua pròpia com a vehicle literari, sobretot poètic i amb un valor purament simbòlic. També l’addenda del treball d’Albert Rossich (“Sobre unes poesies de 1837 [amb una addenda]”) introdueix lúcides reflexions sobre alguns dels problemes derivats de considerar aquest concepte com a definitori d’un període en lloc de com a moviment —coincidint, per tant, amb Molas—, i els desajustos de les cronologies fixades respecte al tipus de producció existent. De fet prèviament Rossich hi revisa unes poesies insòlites de l’impres de 1837, *La Musa llaminera*, de temàtica pornogràfica.

Els articles sobre poesia del segle XIX se centren majoritàriament sobre Verdaguer, com és el cas de Francesc Codina (“Verdaguer sentint un rossinyol: el paradís perdut, el cel, el cant impossible”), Llorenç Soldevila (“Jacint Verdaguer i el Maresme”) i Ricard Torrents (“*Carta en vers que escrigué Santaló a Josep Serra, de Riudeperes, 1863*. Poesia inèdita de Jacint Verdaguer”). Mentre el primer revisa un procés de construcció simbòlica entorn del rossinyol, procés que passa pel plantejament del poema “Sentint un rossinyol”, de 1885, inclòs a *Aires del Montseny* (1901), una bella composició en què el cant de l’animal prové de la divinitat, concepció que en l’autor confirma “La parla del Cel”, un poema del recull pòstum *Al Cel* (1903); el de Soldevila relaciona Verdaguer amb diferents indrets del Maresme, unes relacions evidents entre 1881 i 1901. Respecte al de Torrents aporta i comenta una poesia inèdita del poeta de 1863.

Sobre altres poetes o textos poètics del segle, a més de l’esmentat de Rossich, el treball de Josep M. Domingo (“Ser poeta. Sobre el *Roudor de Llobregat* de Joaquim Rubió i Ors”) se centra en les circumstàncies a l’entorn del poema “Roudor de Llobregat” del Gaiter del Llobregat, un poema èpic en sintonia amb el posicionament romàntic del seu autor. F. Xavier Vall i Solaz (“L’escepticisme de Joaquim M. Bartrina a través d’*Epístola*”) en un extens i documentat article analitza l’escepticisme que caracteritzà Bartrina, producte de la crisi del romanticisme i de l’auge del positivisme, i el concreta en la interpretació del poema “Epístola”. Pilar Perea (“Antoni Maria Alcover, poeta”) comenta i dona a conèixer setze poemes d’Antoni Maria Alcover, de temàtica mística o religiosopolítica escrits en la fi de segle i que es publicaren en diversos diaris i revistes entre 1881 i 1916. Per la seua part Magí Sunyer (“Mitologia romàntica: els almogàvers en la poesia del segle XIX”) revisa l’aprofitament de la mitologia almogàver en la poesia del vuit-cents català.

Com a vinculable al gènere teatral per tractar d’un dramaturg significatiu del període, malgrat conrear l’autor altres gèneres, cal situar el documentat treball d’Enric Gallén (“Guimerà i el Premi Nobel. Crònica provisional d’una candidatura”) en aportar dades sobre les vicissituds, les adhesions i els entrebancs, de les successives propostes d’Àngel Guimerà com a candidat al Premi Nobel de Literatura esdevingudes des de 1906: a més, hi adjunta la carta-memòria que el secretari de l’Acadèmia de Bones Lletres va trametre al Comitè Nobel el 24 de gener de 1906. També sobre teatre tracta la participació de Biel Sansano (“Tres notes sobre l’actor Joaquim Garcia-Parrenyo i la seua obra *Vicenteta la de Patraix* [1845]”) qui estudia la personalitat com a actor i com a autor de Garcia-Parrenyo alhora que comenta la seua obra esmentada. Pel que fa a la narrativa del mateix segle XIX, Antònia Tayadella (“*Lo trabucaire* de Marià Vayreda, a l’origen de *La punyalada*. Estudi i edició”) revisa, connecta i aporta el document de *Lo trabucaire*, un manuscrit autògraf de Vayreda que serví de text primigeni per a la novel·la *La punyalada* (1906).

Entre les col·laboracions de literatura comparada en el període contemporani hi ha, a més dels ja esmentats de Grilli (sobre Foix/Lorca) i de Bonet (sobre Espriu/Celan) que relacionen autors de diferents literatures, d’altres que ofereixen tastos de relació entre literatures, com el de Carles Bastons (“Visions i relacions literarioculturals entre Castella i Catalunya [entre Madrid i Barcelona]: breus tastos 1898-1998”), que documenta en diferents moments del segle XX un creuament de visions i relacions recíproques en autors com Ganivet, Unamuno, Max Aub, Sagarra, Espriu o Vázquez Montalbán, entre d’altres. Tanmateix, sobretot hi predominen aquelles participacions en què es revisa la recepció d’autors estrangers. Així l’extens treball de Rosa Cabré i Monné (“Notes per a

la recepció de Friedrich Schiller en la literatura catalana del segle XIX”) revisa la recepció catalana de Schiller, amb nombroses referències fins i tot tardanes com, només a tall d'exemple, la selecció de Teodor Llorente o les traduccions de L. Estelrich; a més hi adjunta, documentat amb exhaustivitat, un apèndix bibliogràfic amb els comentaris, les traduccions i les representacions de l'autor. Marisa Siguan (“Contraban d'idees; tres cales en la recepció de Heine”) ofereix tres mostres en la recepció i assimilació de Heine en el segle XIX, dues vinculables a moments i indrets del romanticisme, com són Andreu Fontcuberta i Bécquer, i l'altra posterior, Apelles Mestres. També partint del segle XIX, Assumpta Camps (“Per a una història de la traducció de la narrativa del segle XIX en el món hispànic”) fa una proposta de revisió de la traducció del corpus de Gustave Flaubert, a qui hauria d'haver ajustat el títol massa general i una mica enganyós. Ramon Pinyol i Torrents (“La col·lecció *Literatura Sensacional* [1908-9]: la primera recepció en català d'Arthur Conan Doyle”) situa i revisa aquesta col·lecció —amb el projecte subjacent— de l'impressor Bartomeu Baxarias, esdevinguda un punt determinant en la introducció en català de la narrativa de gènere detectivesc i, per tant, amb voluntat d'assolir un públic ampli de consum, i més concretament sobretot amb la introducció de les traduccions d'Arthur Conan Doyle en un moment, a més, de *holmesmania* teatral. El bon ressò d'aquests autors forans contrasta amb el que Margarita Casacuberta (“La fortuna d'Ibsen a la Catalunya dels anys vint”) planteja amb el seguiment de la davallada en la recepció i la infravaloració d'Ibsen en els anys de la preguerra, tres dècades després del fervor modernista, malgrat la representació el 1927 i en plena dictadura, en les sessions del mític Teatre Íntim d'Adrià Gual, de l'obra *Solness, el constructor* (1892), la qual motivà consideracions ara tan curioses com que el dramaturg noruec havia passat de moda o que la seua obra era obsoleta. L'article de Manuel Llanas (“Notes sobre la recepció de Paul Valéry en les lletres catalanes”) revisa la recepció d'un autor tan important en els poetes catalans de cert moment històric com fou Valéry, importància que situa en tres moments al llarg del segle: sobretot en els anys vint i trenta, amb les dues visites del poeta a Barcelona, 1924 i 1933, amb esment de la relació amb Riba —qui també visità Valéry a França—, i després en la postguerra —clandestinitat i sobretot exili xilè, per exemple, amb traduccions de Joan Oliver o de Benguerel— i finalment en l'actualitat.

En una extensa franja que inclou àmbits que van des de la teoria, la crítica i la història literàries, referides al període contemporani, cal situar altres col·laboracions que apareixen en el conjunt de l'homenatge. Des de la revisió de la doctrina literària, la contribució de Vicent Simbor (“La novel·la segons J.M. Castellet”) ofereix un minuciós i interessant repàs sistemàtic a l'evolució seguida en els plantejaments teòrics i crítics sobre la novel·la per Josep Maria Castellet, itinerari que va des dels inicis amb la influència d'Ortega y Gasset, després la de Sartre, la de Lukács, i el desencant del realisme històric posterior a 1965 i l'inici d'una nova etapa més eclèctica. També Àlex Broch (“Lectura de *Què és la literatura* de Jean-Paul Sartre”) remet a Sartre i proposa una lectura d'aquesta obra en les coordenades de l'Europa de la postguerra, alhora que comenta la seua importància per la nova concepció del compromís.

La relació entre literatura i espai, la planteja Enric Bou (“Llegir la ciutat”) en una original meditació sobre la lectura de la ciutat o la reinvençió de la vida a ciutat en la producció literària i sota diferents mirades d'escriptors, on estableix diferents perspectives des de dalt (i des de fora), il·lustrat, per exemple, amb textos de Víctor Balaguer, Joan Maragall o Guerau de Liost; o des de dins, amb les experiències de la ciutat que transmeten Vicent Andrés Estellés o Mercè Rodoreda entre d'altres. Lluís Quintana Trias (“Primitivisme i primarietat: la imatge de la Costa Brava en alguns autors catalans dels anys 20”) també tracta sobre la construcció literària de la imatge d'un espai, en aquest cas ofert com a paisatge primitiu amb éssers elementals com és aquell derivat del tractament de la Costa Brava en autors catalans dels anys vint i destinat a lectors avesats a conèixer-los des de la perspectiva del món urbà. En canvi, Lluís Meseguer (“Sobre les musicacions populars de poesia [March segons Raimon]”) relaciona música i poesia, i sobretot comenta la musicació de Raimon a partir de poemes de March. Més precisa i específica sobre la història literària i més concretament sobre la incorporació del tractament de la literatura catalana en la literatura espanyola, és l'aporta-

ció de Manuel Jorba (“La literatura catalana en les lliçons de literatura espanyola de Manuel Milà i Fontanals”).

L'exili connecta les recerques de Josep Massot i Muntaner (“Els camins de la Fundació Ramon Llull”) i d'Isidor Cònsul (“Una carta des de l'exili [Josep M. Batista i Roca, Marià Manent i el Centre català del PEN]”). Josep Massot ressegueix amb exhaustivitat els camins i els entrebancs de la Fundació Ramon Llull posada en marxa a París i promoguda pel mallorquí Antoni M. Sbert, i ofereix a l'apèndix el projecte d'estatuts d'aquesta fundació i una carta de Sbert a Pous i Pagès del 24 de setembre de 1939. Per la seua part, Cònsul reflexiona sobre les vicissituds del Centre Català del PEN des del seu naixement el 19 d'abril de 1922 i sobretot en l'etapa d'exili durant el franquisme, que s'allargà fins al 1973 amb el retorn de l'entitat, i aporta una carta de Josep M. Batista i Roca, exiliat a Anglaterra i la veu catalana a les trobades del PEN arreu del món, a Marià Manent.

Els estudis de literatura catalana medieval i moderna tenen una excel·lent aportació en l'estudi comparat que Lola Badia (“De l'amor que s'educa a la passió culpable: Jordi de Sant Jordi, XI *versus* Ausiàs March, IV”) ofereix del poema de Jordi de Sant Jordi, amb el diàleg entre cor, ulls i pensament que s'hi panteja, i el poema d'Ausiàs March, amb el diàleg de cos i l'enteniment, i el gir intel·lectualista que aquest darrer text hi aporta. Rafael Alemany Ferrer (“Tradició i innovació literària en la *Disputa de l'ase* de Turmeda/Abda.là”) busca elements d'innovació i de tradició en l'obra proposada, elements que van segons l'estudiós des de l'apòleg àrab que figura com a apèndix d'un tractat de zoologia a la polifonia de veus, el model dialògic o la incorporació d'aspectes autobiogràfics. Albert Hauf (“*Segons que diu lo gloriós sant Luch: l'art d'interpretar els textos à la carte*”) esbrina com al *Tirant* es pren com autoritat una imprecisa referència bíblica, esdevinguda tòpic, per a reforçar interessadament els privilegis de la cavalleria i, per tant, de classe. Júlia Butinyà (“Una nova font de *Lo somni* de Bernat Metge: Horaci”) se centra en l'anàlisi raonada i documentada d'aquesta font. I Eulàlia Duran (“Un col·loqui satíric valencià de Joan Baptista Anyés [1543]”) analitza i reproduïx la versió catalana del *Col·loqui de Pasquí i Gonari*, inclòs a l'edició valenciana de les *Apologiae*, de Joan Baptista Anyés; segons la investigadora el col·loqui, jocós i irònic, podria ser el primer col·loqui català publicat en llatí. El documentat treball de Josep Solervicens (“Mencía de Mendoza: la creació d'una imatge humanística”) tracta sobre vint-i-cinc textos literaris de formes diverses que durant el segle XVI difonen les virtuts intel·lectuals de la marquesa de Mencía de Mendoza i contribueixen a consolidar l'humanisme a València. I Josep Moran i Ocerin jauregui recupera, comenta i transcriu el que intitula com la “Cançó de l'avalot de les quintes”, redactada per un anònim barceloní el 25 de juliol de 1773.

Des d'una perspectiva d'història de la llengua hi ha treballs com el de Joana Escobedo (“Un manual d'estil del segle XVIII: el de Josep Blasi, natural de Vallmoll”), que recupera i comenta el manual d'estil de l'autor tarragoní Josep Blasi, titulat *Epítome de la orthographía castellana. Con los elementos de la typographía y un modo para enseñar a leer bien...* una ortografia amb elements castellans, catalans i llatins; i un mode d'aprenentatge amb orientacions ben singulars. Per la seua banda, Joaquim Martí Mestre revisa “El lèxic de la moda en la literatura de cordell”, títol del seu treball, i documenta vocabulari de la indumentària, amb gallicismes, castellanismes i fins i tot algun mot d'argot comú, mots del lèxic dels pixavins, petrimetres o xixisbeus, entre d'altres. Francesc Bernat Baltrons, per la seua banda, revisa el paper que s'atorga als dialectes al *Romancerillo catalán* (1882) de Milà i Fontanals.

Altres treballs més heterogenis i de difícil classificació són els de José-Carlos Mainer sobre Guillermo Díaz-Plaja; el de Francesc Fontbona sobre els inicis de la historiografia de l'art catalana, que relaciona amb el període romàntic; el de Carola Duran Tort sobre la publicació femenina de 1871 titulada *La llar*; el de Josefina Salord Ripoll sobre l'intel·lectual del XIX, nascut a Menorca i establert a França, Josep Miquel Guàrdia; el d'Eva Serra i Puig sobre la correspondència de Francesc de Tamarit, un diputat militar del segle XVII; el de Pilar Vélez sobre Apelles Mestres com a dibuixant i la seua entrada d'acadèmic de belles arts el 15 de juny de 1923; o els “papers per a fruir i llençar” de Segimon Serrallonga.

El conjunt dels dos volums de l'homenatge sens dubte enriqueix considerablement la recerca en filologia catalana i en literatura per l'alt nivell de les contribucions. I pel que fa als estudis literaris del segle xx —el període dominant pel nombre de contribucions— permet, a més, una doble aproximació: des de l'especificitat singular de cada estudi monogràfic; o bé des de la globalitat, com un compendi de treballs d'aprofundiment d'aspectes que complementen l'esdevenir del segle (hi ha treballs de tots els moments, els gèneres i sobre bona part d'escriptors significatius). Tot plegat, com havia de ser, una obra magna.

Ferran CARBÓ
Universitat de València